

Карабаева К.Н., Осмонов Ө.Ж.

**КЫРГЫЗСТАНДАГЫ АЯЛДАРДЫН САЛТТУУ ТУТУМУНДАГЫ
РАДИКАЛДУУ ӨЗГӨРҮҮЛӨР**

Карабаева К.Н., Осмонов О.Дж.

**РАДИКАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ТРАДИЦИОННОЙ СИСТЕМЕ
ЖЕНЩИН В КЫРГЫЗСТАНЕ**

К. Karabaeva, O. Osmonov

**RADICAL CHANGES IN THE TRADITIONAL SYSTEM
OF WOMEN IN KYRGYZSTAN**

УДК: 396:622:338.2 (5)

Совет мезгилиндеги Кыргызстандык аялдардын өндүрүштөгү жогорку активдүүлүгү белгиленип, алардын социалдык, экономикалык жана саясий чөйрөдөгү зор жетишкендиктеринин себептери анализделди. Рынок экономикасынын шартында аялдардын айрым социалдык, саясий активдүүлүктөрүнүн маңызы өзгөрүүдө. Экономиканын трансформация мезгилинде ОБОН саясий аялдар тобунун келип чыгуу себептери жана ишмердүүлүгү тастыкталды. Рынок экономикасынын шартында, Кыргызстанда жумушсуздук күч алып, жумушсуз калган айрым жарандар радикалдык агымдарга бат өтүп кетүү коркунучу жогорку деңгээлде сакталууда. Жакырчылыктын деңгээлинин жогорулашы маргинал топторду жаратып, өлкөнүн саясий, социалдык, экономикалык абалына терс таасирин тийгизүүдө. Жакырчылык, аны менен катар эле билим берүү жана маданият тармагындагы көйгөйлөр аялдардын саясий сабатсыздыгын тереңдетип, өлкөдөгү бейстабилдик абалды түзүп, саясий топтордун кызыкчылыгы үчүн жасалдыгы иштөөгө шарт түзөт.

Негизги сөздөр: саясий активдүүлүк, аялдар кыймылы, эмгек өндүрүмдүүлүгү, рынок экономикасы, жумушсуздук, жакырчылык.

Проанализированы высокая активность кыргызских женщин в советское время в отрасли, причины их больших достижений в социальной, экономической и политической сферах. В условиях рыночной экономики меняется сущность некоторых социальных и политических действий женщин. Подтверждены причины и деятельность женской политической группы ОБОН в период экономической трансформации. В условиях рыночной экономики беработица в Кыргызстане высока, и некоторые безработные подвергаются риску радикализации. Рост бедности создает маргинализованные группы и отрицательно сказывается на политической, социальной и экономической ситуации в стране. Бедность, а также проблемы в сфере образования и культуры создают нестабильную обстановку в стране, позволяют им работать в интересах политических групп, усугубляя политическую неграмотность женщин.

Ключевые слова: политическая активность, женское движение, производительность труда, рыночная экономика, безработица, бедность.

The article analyzes the high economic activity of Kyrgyz women in the Soviet era in the industry, researches reasons of their success in social, economic and political spheres, as well as researches the deviations and changes of some of the social and political actions of women in the market economy. The reasons of foundation and activities of the OBON women as a political group during the period of economic transformation have been confirmed. In a market economy, unemployment in Kyrgyzstan is high and some of the unemployed people are at risk of radicalization. Rapidly increasing poverty levels creates marginalized groups and

negatively affects the political, social and economic situation in the country. Poverty, as well as issues in education and culture sector are creating unstable situation in the country, allowing people to act in the interests of separate political groups, exacerbating the political illiteracy of women.

Key words: political activity, women's movement, labor productivity, market economy, unemployment, poverty.

Совет мезгилинде өлкөнүн эл чарбасын курууда жана калыптандырууда аялдардын салымы илгериче болгон. Бул доордогу илимий адабияттарда советтик аялдардын жетишкендиктери катары коомдогу тең укуктуу абалы, алардын көйгөйлөрү толугу менен чечилгендиги, социалдык-саясий жактан тең укуктуу болушуп, коомдун бардык чөйрөлөрүндө активдүү катышуу мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болушу, мамлекеттик башкаруудагы жогорку ролу дүйнө жүзүндөгү бардык аялдар үчүн үлгү катары каралган [1, 4-б.].

Совет доорундагы Кыргызстандык аялдардын өндүрүштөгү жогорку активдүүлүгү белгиленет. Аялдар эмгектенбеген бир да тармак болгон эмес. Алар өнөр жай кызматкерлеринин жалпы санынын 51%, айыл чарба тармагында 41%, байланыш жагында 60%, саламаттыкты сактоодо 82%, соода, коомдук тамактануу, материалдык-техникалык жабдуу жаатында 64%, эл агартууда 64%, илим жана илимий чөйрөдө 45%, мамлекеттик жана чарба башкармалыгында 54% эмгектенишкен. Эл чарбасынын жана маданияттын бардык тармактарында сиңирген эмгектери жана жетишкендиктери үчүн 9 миң Советтик Кыргызстандык аял СССРдин ордендери жана медалдары менен сыйланышкан, алардын ичинен 69 жогорку Социалисттик Эмгектин баатыры деген наам ыйгарылган [1, 5-б.]. Өлкөдө ар бир үчүнчү инженер – аял, ар бир төртүнчү агроном – аял, төрт врачтын үчөө сөзсүз аял болгон [1, 5-б.].

Бул мезгилдеги аялдардын социалдык, экономикалык жана саясий чөйрөдөгү зор жетишкендиктеринин себептерине төмөнкүлөрдү атоого болот:

- Аялдардын коомдук саясий ан сезимдүүлүгүн жогорулатуудагы алгачкы уюшулган аялдар бөлүмдөрү, клубдары, көчмө кызыл боз үйлөрү, кызыл бурч коомдук саясий бирикмелердин ролу;

Кылымдар бою калыптанган аялдарга карата колдонулган каада салттарды административдик буйрук аркылуу жоюу кыйынчылыкка турган. Ошон-

дуктан аялдардын эркиндиги үчүн иш чаралардын көпчүлүгү ушул уюмдарга жүктөлгөн. Алгач 1919-жылы 12 ноябрында аялдар арасында иш алып баруу үчүн бөлүм түзүлгөн. Өлкө боюнча ачылган аялдар клубдарынын алдында кыз-келиндер үчүн сабаттуулук жоюучу мектеп, дарыгер консультациясы, драмалык кружок иштеп, аялдар чогулушу өткөрүлөп турган.

Мамлекет аялдардын саясий активдүүлүгүн арттыруу максатында, активист аялдардын ичинен колхоздун башкармалыгына, бригадаларды жана звенолорду башкарууга тартышкан. Мисалы, 1931-жылы сельсоветтеги аял мүчөлөрү 24%ды түзүп, райисполкомдун президиумунун мүчөлөрү 9%га чейин жеткен. Жетекчилик орундарга 295 аял көрсөтүлүп, алардын ичинен сельсоветтин башкармалыгына жана анын орун басарлыгына 37, колхоздук товардык фермалардын башчылыгына 16, айылдык активден жетекчиликке 82 аял тартылган [1, 86-б.].

- Аялдардын сабатсыздыгын жоюу боюнча ири иш-чаралардын жүргүзүлүшү;

Аймак боюнча 1925-жылы 1-мартына карата сабатсыздыкты жоюу үчүн 152 мектеп иштеп, алардын 134 айыл-кыштактарда болгон. Мектептерде билим алып жаткандардын саны 4313 болсо, алардын 2202 кыргыз, ал эми 1031 кыргыз аялдары түзгөн. Өлкөдө 13 атайын кыргыз аялдары үчүн мектептер иштеген [1, 29-б.].

1925-1926-жылдары Кыргызстан боюнча кесиптик-техникалык билим берүү тармагы түзүлгөн: 2 айыл чарба техникуму (105 кыз-келиндер окушкан), агартуу институту, педагогикалык техникуму, фабзавуч мектеби, 3 аялдар кесиптик окуу жайлары, акушердик курстар. Өлкөнүн ар түрдүү шаарларына окууга 215 адам жөнөтүлүп, алардын 35 аялдар болгон [1, 30-б.]. 1950-жылы кесиптик-техникалык окуу жайлар жана мектептер 1700 жумушчу улан кыздарды даярдаса, 1970-жылы 16,7 миң кесипкөй жумушчуларды өстүргөн [1, 69-б.].

1930-жылы 500 жакын жумушчу аялдар кайра даярдоо курстарынан өтүшкөн. Аялдарды өнөр жай тармагына тартуу үчүн жана өндүрүштү уюштурууну окуп үйрөнүү боюнча бардык иш чаралар көрүлгөн. 1929-1931-жылдар аралыгында көмүр казып алуучу өнөр жайында 117, курулуш жаатында 61, буланы алгачкы иштетүү өндүрүшүндө 1857 жумушчу аял кайра даярдыктан өтүшкөн [1, 39-б.].

Ошентип, аялдарды билим алууга тартуу менен бирге алардын маданий жактан артта калуусун жоюу үчүн конкреттүү иш чаралар жүргүзүлгөн.

- Аялдардын айыл чарба жана өнөр жай тармагындагы механизациялоо жана автоматташтыруу процессине активдүү катышышы;

1932-жылдан 1937-жылга чейин Кыргызстандын аймактарында 61 ири ишканалар салынган. Өнөр жай тармагынын өсүп өнүгүшү менен дүң өн-

дүрүш 1932-жылга караганда 1937-жылы 2,3 эсе өскөн, ал эми жумушчулардын саны 1,8 эсе көбөйгөн. Ушул убакта өнөр жай тармагындагы аялдардын саны салыштырмалуу 31,5%га өсүп, тигүүчү, бут кийим жана текстиль жаатында 70%га чейин жогорулаган [1, 41-б.]. Жада калса эркектер иштеген көмүр казуучу ишканаларда да аялдар эмгектене баштаган. 1932-жылы Кыргызстандын шахталарында 7,9% аялдар иштесе, 1941-жылы 19,3%га жеткен [1, 41-б.].

1940-жылы республика боюнча 1324 тракторист кыздар даярдалган. 1939-1940-жылдары Фрунзе областы боюнча эле 520 тракторист кыздар даярдалып, 29 аял бригадасы иштеген. 1941-жылга карата 800 тракторист жана 150 шопур кыздар дайындалган. Куршаб районунда жалаң кыздардан турган тракторист бригадасы иштеген.

Колхоздордо чоң күчкө ээ болгон советтик аялдардын эмгеги Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында өзгөчө роль ойногон. Аялдардын алдынкы техниканы өздөштүрүүгө даярдалышы, фронтко кеткен эркектерди кыска мөөнөттүн ичинде алмаштырууга мүмкүндүк берген.

- Социалисттик мелдештердин кеңири формасы катары «Стахановдук кыймылдын» жайылтылышы;

Согуш жылдарында жана согуштан кийинки алгачкы жылдардан баштап өндүрүштө мелдештерди уюштуруу ишке коюлган. Фрунзе шаарынын ишканаларында 1949-жылы беш жылдык планды 490, 1950-жылы 725 жумушчу аял мөөнөтүнөн мурда аткарышкан [1, 50-б.].

Жеңил өнөр жай тармагында ар бир онунчу эмгекчи рационализатор болгон. Мисалы, Ош жибек комбинатында 52 аял активдүү рационализатор болуп эсептелген. 1963-жылы бир жыл ичинде алар 42 сунуш киргизишип, натыйжада 12,5 миң рубль экономикалык эффект алынган [1, 62-б.].

- Беш жылдык эмгек пландарын ийгиликтүү орундатууда өзгөчө талап коюлушу жана жоопкерчиликтин жогорку деңгээлде болушу;

Социалисттик мелдештер аялдардын арасында активдүүлүктү күчөткөн. 1932-жылы Фрунзе шаарынын ишканаларында 60 алдыңкы аялдардын бригадалары эмгектенген [1, 39-б.].

Согуш жылдарында аялдар иштебеген ишканалар болгон эмес. Согуш мезгилинде Кыргыз ССРде 38316 аял өнөр жай тармагында эмгектенишкен. Суткасына 15-18 саатка чейин иштешип, согуш жылдарында өз иштерин 200-300% аткарган учурлар болгон [1, 46, 47, 48-бб.]. 1959-жылы 27 эмгекчи аял 1960-жылдын эсебинен иштешкен. 1961-жылы 76 миңден ашуун Кыргызстандык жумушчулар, инженердик-техникалык кызматкерлер жана кызматчылар коммунисттик эмгектин мыкты бригадасы, цехи, ишканасы жана ударниги наамын алуу үчүн атаандашышкан [1, 58-б.].

Аялдардын эмгегинин өндүрүмдүүлүгүнө бала

бакчалардын ачылып, санынын көбөйүшү да шарт түзгөн. Шаарларда 1928-жылы 135 бала бакчалардын саны 1937-жылы 958 чейин өскөн, айыл жерлеринде 1044 болгон. Ошондой эле аялдар консультациялары, төрөт үйлөрү, ооруканалардын саны да жогорулай баштаган [1, 90-б.].

Жыл сайын калкка керектүү болгон, аялдын үй эмгегин жеңилдетүүчү тиричилик техникалары аталган кир жуучу машиналар, чаң соргучтар, электр муздаткычтарды өндүрүү жана сатуу көлөмү жогорулаган. 1966-жылы өлкө боюнча калкка 21 миң муздаткыч, 56 миңден ашуун кир жуугуч машина, 9,7 миң тигүүчү машина, 3,4 миң электр чаң соргучтар ж.б. сатылган [1, 65-б.].

Азыркы экономикалык кризис учурунда көпчүлүк ишканалар жабылып, ири шаарларда да жумушчулар жумушсуз калууда. Кыргызстанда жумушсуздук жылдан жылга өсүүдө. Эгерде 1991-жылы республикада 94 киши жумушсуз деп каттоодон өткөн болсо, 1998-жылы 63,1 миңден ашык жумушсуз деп катталган. Бул расмий каттоодон өткөнү, чындыгында учурда республикада 150 миңден ашык адам жумушсуз. Алардын 70%ын 30 жашка чейинки жаштар түзөт [3, 192-б.]. 2021-жылдын 1 сентябрына карата ишке орноштуруу кызматына 106 540 адам кайрылышкан. Ал эми 10 173 жумушсуз жаран акы төлөнүүчү коомдук жумуштарга убактылуу жумушка орношуу тартибинде жөнөтүлгөн. Ошол эле мезгилде 207 жумушсуз адам жумушсуздук боюнча жөлөк пул алышат [4].

Эмгекке жарамдуулардын 48,7%ы аялдар. Бирок алардын көпчүлүгү жумушсуз, арасында жогорку жана атайын орто билимдүүлөрү да арбын [3, 192].

Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча 1996-жылы Кыргызстандын калкынын 60% нан ашыгы жакыр делип эсептелген [3, 192-б.]. Дүйнөлүк Банктын маалыматына ылайык, 2019-жылы жакырчылыктын деңгээли 20%ды түзсө, ал эми 2020-жылы 31%га жеткен. Ал эми өлкөдөгү 60% элдин катмары жакырчылыктын чегинде турганын белгилешкен. Натыйжада, жакырчылыктын деңгээли 11%га көтөрүлгөн. Ошондой эле 2021-жылы Кыргызстандагы жакырчылыктын деңгээли дагы 4%дан 35%га чейин жетээрин болжолдошот [5].

Кыргызстанда рынок экономикасынын шартында аялдардын айрым социалдык, саясий активдүүлүктөрүнүн маңызы өзгөрүүдө. Кыргызстандын соңку жаңы тарыхында аялдардын жаңы «ОБОН» аттуу саясий тобу пайда болду. «ОБОН» (атайын багыттагы аялдардын отряды) саясий аренада жана коомчулукта убагында белгилүү атка конгон.

КР ИИМнин 2012-жылдын биринчи жарымында билдирүүсү боюнча, өлкөдө 646 митинг өткөрүлгөн. 2005-ж. бери митингдерди уюштуруучулар ОБОН аттуу «атайын багыттагы аялдардын отрядын» колдонгону тууралуу 13-ноябрда эл аралык «Фергана» агент-

тиги билдирген [6].

Эреже катары, ОБОНдун катарында катуу айкырып-кыйкырган, окуялардын эпицентри болгон имараттарга жана чиновниктердин кабинеттерине, милициянын курчоосуна жана жолдорду жабууга чабуул коюуга тайманбастан бет алышкан айылдык албууттуу, орто жашаган аялдар болушкан. Тактап айтканда, бийлик органдары жана оппозиция чындыкты жана акыйкаттыкты издеген аялдардын тобун алдыңкы топторго жөнөтүшүп, өз кызыкчылыктарына пайдалана башташкан.

Жакын адамдарынан жана уулдарынан айрылган энелер «Аксы энелери» коомун түзүшүп, борборго күнөөлүүлөрдү жазга тартуу талабы менен келишкен. Болжолу, ОБОН тобунун түзүлүшүнө албетте аксы энелеринин таасири болушу ыктымал [2].

ОБОН аялдар топторун оппозиция бийликке каршы 2005-жылы Аксы окуялары боюнча, Каркыра жайлоосу, Ысык Көлдөгү пансионаттар, Үзөнгү-Кууш маселелери боюнча колдонушкан [2]. Белгилүү болгондой, республиканын ар кайсы региондорунда нааразычылык акцияларында жана митингдерге каршы кыймылдарда эки тарап тең аялдар аркылуу психологиялык чабуул жасашкан. Айрым күч органдары ОБОН аялдар тобун торпедо катары колдонуп, мамлекеттик саясаттын денгээлине чыгарышкан [2]. Натыйжада, саясатта бийлик менен кылмыш дүйнөнүн чегинде ОБОН аялдар тобу ишмердүүлүк жүргүзө алган.

Мыйзам чегинен чыккан иш-аракеттери жана алардын кызматтары төлөнүүчүлөрдү ОБОНдун адамдары деп белгилөөгө болот. Ушул эки критерий ОБОНдун аныктамасы.

Кыргызстандагы каршылык акцияларын уюштуруучулар ОБОНдун кызматтарынан 2000-жылдардын башынан тартып эле пайдалана башташкан, ал эми бул топ 2010-жылдын апрель айындагы ыңкылап убагында өзүнүн гүлдөгөн мезгилине жеткен [6].

ОБОН аялдар топторунун пайда болушу өлкөдөгү саясий кырдаалдын курчуган мезгилине туура келет. 2000-жылдардын башында акыйкаттыкты издеген аялдардын феминисттик кыймылынын белгилери билине баштайт. Феминизм – бул эркектер менен аялдардын тең укуктуулугу жана акыйкаттуулук үчүн кыймылы. Анын алгачкы толкуну батышта 18 кылымга туура келет. Экинчи толкуну 1960-жылга, үчүнчүсү 1990-жылга тиешелүү. Серепчилердин айтымында, Кыргызстанда 2000-жылдары жаралган аялдардын тобу алгач бул багытка окшошуп, бирок бара бара саясий топтордун таасиринен чыга албай калган. Натыйжада, ишмердүүлүгү боюнча акчага жалданган атайын үйрөтүлгөн топко айланышкан.

Жакырчылык шартында, өзгөчө Кыргызстандын айыл жерлеринде аялдардын ОБОНдун катарына тартылышы акча табуунун булагы катары эсептелген. Отчеттун авторлорунун билдирүүсү боюнча,

аялдар ар бири митингге катышканы үчүн 300-500 сомго чейин табышып, активдүү мүчөлөрү өздөрүнүн материалдык абалдарын бир топ ондоого жетишишкен [6].

Коомдук аң-сезимде, ОБОН аялдары тууралуу акча үчүн ачууланып кыйкырып, айрым чиновниктердин столдорун омкоруп, беттерин тытып, жумуртка менен ыргытып, же болбосо мойнунан сүйрөп ордунан кетирип, кызмат ордуна башканы кое ала турган терс мүнөздөгү аялдардын образы калыптанып калган.

Кайсы бир областын губернаторунун орун басары изилдөөчүлөргө «ОБОНдун аялдары жакшы киреше табышат. Сырткы көрүнүшү жагынан да жакшы жашап, жакшы кийинип калышты. Айрымдары машина жана квартира алганга жетишти. Митингдерге баягы эле жүзү тааныш аялдар барып, аларды чиновниктер таанып калышкан» деп маалымат берген [6].

Социологдордун ой-пикири боюнча бардык маданияттарда эле жашы улгайыңкы аялдарды сыйлашат, аларга карата мамиленин нормалары калыптанган, ошондуктан мындай аялдарды колдонуу технологиясынын көз карашы боюнча абдан акылдуу жана эффективдүү чечим болуп саналып, бул форматтын ийгилигин жаратат.

ОБОНдун айрым бир жөндөмдүү аялдары бара бара республиканын райондорундагы социалдык лифт болуп саналган жергиликтүү башкаруунун органдарына өтүп кетишкендиги тууралуу отчеттун авторлору белгилешкен [6].

Аялдарга жардам борборунун маалыматы боюнча, изилдөөнүн жүрүшүндө ОБОН топторунун 50 дөн ашык мүчөсү, 800 гө жакын алардын айланасындагы адамдар, ошондой эле жергиликтүү жана улуттук деңгээлдеги 65 серепчи сурамжыланган [7].

Серепчилердин айтымында, ОБОНдун катарында 30 жаштан 60 жашка чейинки аялдар турары белгиленген. Айрым журналисттердин баамында, төмөндөгүдөй мүнөздөмө беришет: «Кыргыз айымдарынын кулк мүнөзүнө туура келбеген өзгөчө адепсиз, тартипсиз жүрүм турумдары, тарбиясыздыктары менен өзгөчөлөнгөн саналуу аялдарды ОБОН деп атоого болот. Адатта, коомчулуктун алдында ар кандай жол менен сындыруу максатында оппонеттерине түкүрүү үчүн бул ынандырбаган аялдардын тобун акчага жалдашат» [2].

Эмне себептен кыргыз аялдары мындай кадамдарга барышат? Албетте ар кандай ой жүгүртүүлөр бар. Көпчүлүгү жакырчылыктын, жетишпегендиктин айынан акчага жалданып иштешкен деген пикирге келишет. Башкача айтканда, балдарын жана үй-бүлөсүн багуу максатында, ОБОНдун аялдары төлөп берген тараптын акчасына алардын талабын аткарышат.

Жакырчылык, жетишпеген турмуш-шарттары менен катар эле тарбиянын, билимдин, маданияттын, руханий сапаттардын кемчилиги жана саясий жактан сабатсыздыкты да белгилей кетсе болот. Бирок, айрым учурларда алардын катарында билимдүү аялдар да кездешкен [2].

Кыргызстандын совет доорунан айырмаланып, суверендуу мезгилинде аялдардын саясий, социалдык активдүүлүгүндө чоң өзгөрүүлөр келип чыккан. Жумушсуздуктун өсүшүнөн, жакырчылыктын деңгээлинин жогорулашынын эсебинен жалданып иштеген аялдардын саясий топтору пайда болгон.

Рынок экономикасынын шартында, Кыргызстанда жумушсуздук күч алууда. Жумушсуз калган айрым жарандар радикалдык агымдарга бат өтүп кетүү коркунучу жогорку деңгээлде сакталууда. Жакырчылыктын деңгээлинин жогорулашы маргинал топторду жаратып, өлкөнүн саясий, социалдык, экономикалык абалына терс таасирин тийгизет. Жакырчылык, аны менен катар эле билим берүү жана маданият тармагындагы көйгөйлөр аялдардын саясий сабатсыздыгын тереңдетип, өлкөдөгү бейстабилдик абалды түзүп, саясий топтордун кызыкчылыгы үчүн жалданып иштөөгө шарт түзөт. Демократиялаштыруу доорундагы ар кандай феминисттик маанайдагы агымдар, социалдык топтор жаралып, жалаң гана тең укуктуулук жана акыйкаттуулук үчүн ишмердүүлүк жүргүзүшпөстөн, ошондой эле өлкөнүн стабилдүүлүгүнө доо келтирүүчү кыймылдарга өтүп кетүү ыктымалын туудурат. Кыргыз аялдарынын салттуу кулк мүнөзүнө жат келген өзгөчө адепсиз, тартипсиз жүрүш турушу, тарбиясы тайкы аялдар тобунун жаралышы кыргыз элинин генофондуна кедергисин тийгизет.

Адабияттар:

1. Татыбекова Ж.С. Великий Октябрь и женщины Киргизстана Ф., «Кыргызстан» 1975.
2. Кто они, женщины-ОБОНовки? [Электрондук ресурс]-2012, Режим доступа: <https://www.gezitter.org/politic/10841ktoonijenschiny-obonovki/>.
3. Осмонов О. Кыргызстандын кыскача тарыхы Б., 2015.
4. Рынок труда Кыргызской Республик на 1 сентября 2021 года [Электрондук ресурс] - 2021, - Режим доступа: <https://zanyatost.kg/Page/PageShow/101>.
5. Почти треть населения Кыргызстана оказались бедными по итогам 2020 года [Электрондук ресурс]-2012, - Режим доступа: https://24.kg/ekonomika/186596_pochti_tret_naseleniya_kyrgyzystana_okazalis_bednymi_poitogam_2020_goda/.
6. «Отряды баб особого назначения» (ОБОН)-ноу-хау митинговых технологий в Киргизии [Эл. ресурс]-2012, - Режим доступа: <http://www.pr.kg/ntws/kg/2012/11/14/22742/>.
7. В Бишкеке презентуют исследование феномена «Отряд баб особого назначения» [Электрондук ресурс] – 2012. - Режим доступа: <https://www.for.kg/news-179263-ru.html>.